

BERGSTRÖM OM NORMATIVA SKÄL

1. INLEDNING

Termen ”skäl” är mångtydig på ett sätt som ibland leder till oklarheter både i vardagliga och i filosofiska diskussioner. (Engelskans ”reason” är minst lika mångtydig och har också gett upphov till en del filosofiska bryderier.) När man talar om skälet, eller ett skäl, till en viss händelse menar man ibland *förklaringen* eller *orsaken*, eller en förklaring eller en orsak, till händelsen. Till exempel kan någon hävda att ett skäl till att USA och Storbritannien invaderade Irak 2003 var att de ville lägga beslag på oljan. Det är inte heller ovanligt att hävda att det inte fanns några skäl för USA och Storbritannien att invadera Irak 2003. Den som hävdar det senare påstår rimligen inte att det inte fanns något som förklarade eller orsakade invasionen, utan att det inte fanns något som *berättigade* den. Det fanns inget *normativt* skäl att invadera.

Normativa skäl är temat i en artikel av Lars Bergström i *Filosofisk tidskrift* nr 2, 2016. Bergström inleder med att skilja mellan förklarande och normativa skäl på det sätt som jag just gjort och han gör klart att de skäl han är intresserad av ”är sådana som står i en genuint *normativ* relation – som inte kan reduceras till eller tolkas som något icke-normativt – till den handling eller attityd som de är skäl för” (s. 16, Bergströms kursivering). Exempelvis kan denna genuint normativa relation inte reduceras till att något är evidens för något annat, eller till att en viss handling främjar ett visst ändamål, eller till att en viss handling är påbjuden eller passande enligt någon konvention eller regel.

I motsats till Bergström är jag benägen att tro att det inte finns några genuint, eller *irreducibelt*, normativa skäl. Mer precist uttryckt är jag benägen att tro att ingenting har, eller kan ha, egenskapen att vara ett irreducibelt normativt skäl. Jag är också benägen att tro att irreducibelt normativa skäl inte är oundgängliga, också det i motsats till Bergström. I denna replik ska jag kort försöka förklara varför.

2. KONSTIGHETER

I likhet med filosofer som J. L. Mackie och Richard Joyce anser jag att

irreducibel normativitet är något konstigt ("queer"). Bergström ifrågasätter både vari konstigheten består och på vilket sätt den skulle utgöra ett argument mot att det finns irreducibelt normativa skäl. Låt mig börja med den första frågan. Begrunda återigen vad realisten om irreducibelt normativa skäl hävdar. Hen menar att det finns fakta (skäl) som "talar för" eller berättigar en viss handling eller attityd. Men denna "talar för"- eller berättigande-relation är alltså inte reducerbar till något faktum om ändamålsfrämjande eller om vad som är påbudet eller passande enligt konventioner eller regler. Jag vill inte påstå att realistens position är obegriplig, men det vore enligt min mening konstigt om det fanns sådana relationer. Hur kan det finnas fakta som "talar för" eller berättigar vissa handlingar eller attityder, helt oberoende av våra ändamål och konventioner?¹

Men det är ett obestriddigt faktum att det finns mycket som är konstigt här i världen. Detta för oss in på Bergströms andra fråga, den om hur irreducibelt normativa skäls konstighet utgör ett argument mot att de finns. Mitt svar är att konstigheten utgör endast en presumtion mot deras existens, och att denna bara är en del av ett argument mot irreducibelt normativa skäl. En annan viktig del utgörs av förklaringar till varför de flesta av oss tror att det finns normativa skäl – förklaringar som inte hänvisar till existensen av normativa skäl. Enligt min mening finns det övertygande psykologiska och evolutionära förklaringar till detta faktum. Jag ska dock inte här gå närmare in på vilka dessa förklaringar är.² Låt oss i stället konstatera att anti-realisterna om irreducibel normativitet argumenterar på samma sätt som anti-realister på andra områden brukar göra: Man börjar med att konstatera eller hävda att någon viss typ av entitet eller företeelse är konstig (t.ex. universalier, fri vilja eller okroppsliga medvetanden) och går sedan vidare till att erbjuda förklaringar till varför vi tenderar att (felaktigt) tro att det finns sådana entiteter eller företeelser. Poängen är att en anti-realistisk teori som förklarar lika mycket som en konkurrerande realistisk teori, utan att anta existensen av konstiga entiteter eller företeelser, är rimligare.

1. Som Bergström noterar (s. 16–18) har många som hävdat att irreducibel normativitet är något konstigt gjort detta mot bakgrund av en mer allmän naturalistisk ontologi, enligt vilken det som finns är det som "passar in" i den för tillfället vedertagna naturvetenskapliga världsbilden. Men man måste inte vara naturalist i denna mening för att finna något konstigt i irreducibel normativitet. Själv vill jag inte försvära mig till ontologisk naturalism. Se Olson 2014, s. 85–86.

2. Se t.ex. Mackie 1977, s. 42–45, 105–24; Joyce 2006; Olson 2014, kap. 7.

3. OUMBÄRLIGHET

Men realisten kan förstås hävda att det inte alls är något konstigt med irreducibel normativitet. En lite mer tillmötesgående realist kan medge att det förvisso är något konstigt med irreducibel normativitet men framhärda i att det vore ännu konstigare om det inte fanns några irreducibelt normativa skäl, allt medan anti-realisterna å sin sida vidhåller sin position. Här tycks vi alltså hamna i ett filosofiskt dödläge.

Ett sätt att försöka föra debatten framåt är att erbjuda ett slags transcendentalt argument som gör gällande att irreducibelt normativa skäl i någon mening är oundgängliga. Jag har tidigare kritiserat David Enochs argumentation för att praktisk deliberation förutsätter antagandet att det finns irreducibelt normativa skäl.³ Kritiken går i korthet ut på att vi med hjälp av praktisk deliberation ofta vill komma fram till hur vi bäst realiserar våra önskningsar och vad vi helst vill göra eller åstadkomma. Vi kan också deliberera om våra önskningsar, i ljuset av andra önskningsar. Det är alltså inte så att praktisk deliberation är meningsfull endast under förutsättning att syftet är att komma fram till vad vi har irreducibelt normativa skäl att göra.

Men Bergström håller inte med. Han menar att irreducibelt normativa skäl är oundgängliga, både i praktisk och teoretisk deliberation. Bergström menar till exempel att en person som funderar över huruvida Sverige bör ansluta sig till Nato ”knappast [är] ute efter att genom introspektion ta reda på vad man helst vill att Sverige ska göra” (s. 21). Han fortsätter:

Det man eventuellt vill i denna fråga borde snarare vara en konsekvens av att man har gått igenom de olika skälen för och emot Natomedlemskap och bedömt deras relativa vikt. En sådan genomgång är väl vad en rationell person borde ta itu med. Men den som tror att det inte finns några normativa skäl som talar för vare sig det ena eller det andra kan knappast uppfatta detta som rationellt. (s. 21)

Ett annat sätt att se på saken är följande. Den som funderar över huruvida Sverige bör ansluta sig till Nato vill att vissa scenarier snarare än andra realiserar. (Dessa viljeattityder kan naturligtvis variera i olika grader.) Den intressanta frågan – som givetvis inte kan besvaras genom introspektion – blir då hur sannolika dessa olika scenarier är, givet att

3. Enoch 2011, kap. 3; Olson 2014, s. 172–77.

Sverige ansluter sig till Nato. På basis av en sådan genomgång kan man komma fram till vad man vill att Sverige ska göra i detta avseende. Ett sådant tillvägagångssätt involverar inte antagandet att det finns normativa skäl som talar för eller emot det ena eller det andra. Jag kan inte se att tillvägagångssättet är på något sätt otillräckligt eller otillfredsställande. Såvitt jag kan bedöma motsvarar det ganska väl hur jag själv tänker om Sveriges eventuella Natomedlemskap och liknande frågor.

Möjligen kan realisten invända att tillvägagångssättet är otillräckligt för att komma fram till vad Sverige *bör* göra, i den irreducibelt normativa meningen av "bör". Men den som avvisar irreducibel normativitet menar ju att det inte finns något sant svar på den sortens fråga. Den intressanta frågan i debatten mellan realisten och anti-realisten är ju huruvida praktisk deliberation förutsätter antagandet att det finns irreducibelt normativa skäl. Som jag har hävdat kan deliberation om huruvida Sverige bör ansluta sig till Nato handla om hur sannolika olika scenarier är, givet ett svenskt medlemskap i Nato, och hur gärna eller ogärna man vill se dessa scenarier realiserade.

Bergström menar också att när det gäller teoretisk deliberation så är den relevanta frågan vad som är sant och inte vad man vill tro (s. 21–22). Jag håller med om att teoretisk deliberation går ut på att bilda sig en uppfattning om vad som är sant. När vi intresserar oss för en fråga vill vi normalt tro det som är sant och undvika att tro det som är falskt, och det normala tillvägagångssättet är att undersöka den relevanta evidensen. Som Bergström påpekar kunde man ju då tycka att man inte behöver hänvisa till normativa skäl att tro det ena eller det andra; det räcker kanske med att ha evidens för att det ena snarare än det andra är sant (s. 22). Det låter ju tilltalande för anti-realisten om irreducibel normativitet. Men Bergström menar att vi vanligtvis förutsätter, implicit eller explicit, att evidens för att något är sant också är ett normativt skäl att tro att det är sant (s. 22).

Det är möjligt att Bergström har rätt i att vi vanligtvis gör denna förutsättning, men den som förnekar att det finns irreducibelt normativa skäl anser förstås att förutsättningen är felaktig. Är detta problematiskt? Bergström tycks mena det, för han ställer frågan varför vi alls skulle intressera oss för evidens och argument om det inte fanns normativa skäl att tro det som är sant snarare än det som är falskt (s. 22).

På ett mycket allmänt plan kan anti-realisten svara att vi människor tillhör den sortens varelser som formar övertygelser för att orientera oss i vår omvärld och för att förklara den. Om våra övertygelser på ett

framgångsrikt sätt ska hjälpa oss med detta måste de vara baserade på evidens och argument snarare än på önsketänkande och fördomar. Detta är en rimlig förklaring till varför vi intresserar oss för evidens och argument, som inte förutsätter att det finns normativa skäl.

Men kan man intressera sig för vad som är sant utan att intressera sig för vad man ska tro, dvs. för vad man har normativa skäl att tro? Bergström menar att detta i realiteten knappast är möjligt. Om han har rätt i detta måste man till sist ändå gå med på att normativa skäl är oundvikliga, eller rättare sagt *oundvikliga*, i teoretisk deliberation. Men jag tror att han har fel. Det förefaller rimligt att säga att småbarn och vissa icke-mänskliga djur i många fall intresserar sig för vad som är sant. Men är det också rimligt att säga att de intresserar sig för vad de har normativa skäl att tro? Den som svarar ja på den frågan överskattar såvitt jag kan se deras intellektuella förmågor eller vidden av deras nyfikenhet. Kanske blir Bergströms position rimligare om vi bortser från småbarn och icke-mänskliga djur. I sitt försvar för sin ståndpunkt återvänder Bergström till frågan om Sveriges eventuella medlemskap i Nato och ger följande exempel:

Om man tycker sig ha tillräcklig evidens för att det är sant att risken för anfall från Ryssland ökar om vi går med i Nato, så är det nog mycket sannolikt att man också *tror* att det (antagligen) är sant. Men om man samtidigt tror att man inte har något [normativt] *skäl* att tro att det är sant, så måste man väl gå med på att man lika gärna kunde tro att det är falskt. (s. 22, Bergströms kursiveringar)

Det måste man alls inte göra. Som jag påpekade ovan vill vi, när vi intresserar oss för en viss fråga, normalt tro det som är sant i frågan. Om jag intresserar mig för frågan om huruvida risken för anfall från Ryssland ökar om Sverige går med i Nato, och kommer fram till att det finns (tillräckligt stark) evidens för att så är fallet, så vill jag också tro att det är sant. Jag hade inte "lika gärna" trott att risken för anfall från Ryssland inte skulle öka, för det skulle ju innebära att jag tror någonting som jag själv tror sannolikt är falskt. Och som jag påpekade ovan vill vi, när vi intresserar oss för en fråga, normalt undvika att tro det som är falskt i frågan. Påståendet att den som tror någonting på basis av evidens men förnekar att det finns irreducibelt normativa skäl att tro någonting "lika gärna" skulle kunna tro något som enligt samma evidens är falskt är alltså mer än en smula tendentiöst.

Bergström medger att även om han och Enoch skulle ha rätt i att ir-

reducibelt normativa skäl är oundgängliga (i t.ex. praktisk och teoretisk deliberation), så skulle den ontologiska frågan om sådana skäl *finns* inte därmed vara besvarad (s. 22–23). Jag håller med Bergström om att man för att besvara en ontologisk fråga av detta slag ”helt enkelt [måste] utgå från vad man faktiskt tror och sedan försöka bearbeta, precisera och systematisera denna åsiktsmängd så att den blir så sammanhängande och motsägelsefri som möjligt” (s. 23). I den åsiktsmängd jag själv finner rimligast ingår uppfattningen att det inte finns några irreducibelt normativa skäl. Det finns enligt min mening goda argument för denna uppfattning, men inga irreducibelt normativa skäl att hysa den.⁴

LITTERATUR

- Bergström, Lars. 2016. ”Normativa skäl”. *Filosofisk tidskrift* nr 2, s. 13–23.
- Enoch, David. 2011. *Taking Morality Seriously*. Oxford: Oxford University Press.
- Joyce, Richard. 2006. *The Evolution of Morality*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Mackie, J. L. 1977. *Ethics: Inventing Right and Wrong*. Harmondsworth: Penguin.
- Olson, Jonas. 2014. *Moral Error Theory: History, Critique, Defence*. Oxford: Oxford University Press.

4. Jag vill rikta ett tack till Riksbankens Jubileumsfond för forskningsstöd (projekt-nummer 1432305). Ett tack också till Hasse Mathlein, som läste en tidigare version av artikeln.